

Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica

Facultat de Geografia i Història

UNIVERSITAT DE BARCELONA

LA VILA DE BERGA A L'EDAT MITJANA
LA FAMÍLIA DELS BERGA

Volum I

Que presenta **M. Dolors Santandreu i Soler** per optar al títol de Doctora
en Història Medieval.

Tesi de Doctorat dirigida pel

Dr. Manuel Riu i Riu

Catedràtic d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona.

Programa de Doctorat "Poder i Societat a l'Edat Mitjana".

Bienni 1993-1995.

Març 2006

ÍNDEX

VOLUM I

1.- INTRODUCCIÓ.....	Pàg. 8
1.1.- Presentació: metodologia i agraïments.	Pàg. 8
1.2.- Fonts	Pàg. 11
1.3.- Bibliografia.....	Pàg. 16
2.- LA VILA DE BERGA. ORÍGENS.	Pàg. 22
3.- LA FAMÍLIA DELS BERGA.....	Pàg. 32
4.-LA VILA DE BERGA I EL SEU ENTORN	
A LA BAIXA EDAT MITJANA.....	Pàg. 48
4.1.- Les hortes, les vinyes i els camps	Pàg. 67
4.2.- El castell i la muralla: els portals	Pàg. 70
4.2.1.- El castell de Berga	Pàg. 70
4.2.2.- El paper de les muralles a l'Edat Mitjana.....	Pàg. 83
4.2.3.- Les muralles de la vila de Berga.....	Pàg. 85
4.2.3.1.- Notícies sobre la construcció	
de les muralles.	Pàg. 85
4.2.3.2.- Els esforços econòmics de la vila	Pàg. 93
4.2.3.2.1.- El document de 1375	Pàg. 94
4.2.3.2.2.- El document de 1380	Pàg. 96
4.2.3.2.3.- Els documents de 1391	Pàg. 98
4.3.- Places i carrers	Pàg. 104
4.4.- Edificis civils singulars: el Palau.....	Pàg. 123
4.5.- Edificis eclesiàstics: la parròquia, els convents,	
les capelles	Pàg. 128
4.5.1.- L'església parroquial de Santa Eulàlia.....	Pàg. 128
4.5.2.- Les altres parròquies del terme: Sant Pere	
de Madrona i Sant Quirze de Pedret.....	Pàg. 150
4.5.3.- L'església de Sant Joan.....	Pàg. 154
4.5.4.- El convent de Sant Francesc	Pàg. 158
4.5.4.1.- La fundació de l'orde franciscà.	

Els primers convents de Catalunya	Pàg. 158
4.5.4.2.- La primera fundació del convent de framenors de Berga (s.XIII).	Pàg. 159
4.5.4.3.- La segona i definitiva fundació del convent de framenors de Berga (segle XIV).....	Pàg. 161
4.5.4.3.1.- La proposta als berguedans....	Pàg. 162
4.5.4.3.2.-La localització. Les donacions reials. L'autorització papal.....	Pàg. 162
4.5.4.3.3.- La protecció reial: el guiatge .	Pàg. 164
4.5.4.3.4.- Les donacions particulars: Berenguer Clari i Pere de Cascalls.....	Pàg. 165
4.5.4.3.5- Els problemes en la construcció del convent i l'església.....	Pàg. 166
4.5.4.3.6.- Diverses concessions al convent de framenors	Pàg. 168
4.5.4.4.- Els problemes entre la parròquia i el convent de framenors: les avinences de 1336, 1341 i 1370.....	Pàg. 169
4.5.4.5.- El convent al segle XV	Pàg. 171
4.5.4.6.- Conclusions.....	Pàg. 173
4.5.5.- El monestir de Santa Maria de Montbenet.....	Pàg. 176
4.5.6.- El convent de Santa Magdalena	Pàg. 178
4.5.7.- La capella de la Trinitat	Pàg. 183
4.5.8.- La capella del Cos de Crist	Pàg. 185
4.5.9.- La capella de Sant Pere de Caors.....	Pàg. 187
4.5-10.- La capella de Sant Andreu de les Fosses.....	Pàg. 194
4.5.11.- La capella de Queralt	Pàg. 196
4.5.12.- La capella de Sant Salvador de Monterrot.....	Pàg. 198
4.6.- Les cases i patis: ús de l'espai	Pàg. 201
5- ELS POBLADORS DE LA BERGA BAIXMEDIEVAL.....	Pàg. 236
5.1.- Autoritats civils.....	Pàg. 237
5.2.- Els preveres.....	Pàg. 249

5.3.- La comunitat de preveres.....	Pàg. 261
5.4.- Els artistes: apotecaris, metges, cirurgians, notaris, etc.....	Pàg. 270
5.5.- Els mercaders	Pàg. 292
5.6.- Els artesans	Pàg. 298
5.6.1.- L'aprenentatge de l'ofici.....	Pàg. 298
5.6.2.- El progrés en l'ofici: la mestría	Pàg. 303
5.6.3.- El món dels oficis	Pàg. 303
5.7.- Els camperols.....	Pàg. 316
5.8.- Els pobres vergonyants. Els vells	Pàg. 318
5.9.- Els esclaus.....	Pàg. 320
5.10.- Els jueus.....	Pàg. 324
5.11.- Altres.....	Pàg. 326
5.12.- Immigrants i emigrats	Pàg. 332
6.- LA VIDA QUOTIDIANA.....	Pàg. 335
6.1.- Els vestits, les joies i els elements de luxe	Pàg. 335
6.1.1.- El vestit	Pàg. 335
6.1.1.1.- Generalitats	Pàg. 335
6.1.1.2.- Els mantells.....	Pàg. 337
6.1.1.3.- Els vestits	Pàg. 340
6.1.1.4.- La roba interior	Pàg. 345
6.1.1.5.- Les calces	Pàg. 346
6.1.1.6.- El calçat	Pàg. 347
6.1.1.7.- El cap	Pàg. 348
6.1.1.8.- Els complements i els ornaments.....	Pàg. 351
6.1.1.9.- Les robes i els colors.....	Pàg. 354
6.1.1.10.- Les pells	Pàg. 357
6.1.2.- Les joies i els elements de luxe	Pàg. 358
6.1.2.1.- Les joies	Pàg. 358
6.1.2.2.- Els estris preciosos	Pàg. 360
6.1.2.3.- Els perfums	Pàg. 360

6.2- El parament de la llar	Pàg. 362
6.2.1.- Els mobles	Pàg. 362
6.2.2.- La roba de casa.....	Pàg. 376
6.2.3.- Els atuells	Pàg. 391
6.3.- Instruments per a pesar, pesos i mesures.	Pàg. 413
6.4.- Eines.....	Pàg. 416
6.5.- Armes.....	Pàg. 431
6.5.1.- Descripció	Pàg. 431
6.5.2.- Les armes i els seus possessors.....	Pàg. 442
6.6.- Els llibres	Pàg. 451
6.7.-La religiositat popular: les confraries i els bacins.	
Les donacions pietoses. Els pelegrinatges.	Pàg. 459
7.- LA FAMÍLIA.....	Pàg. 468
7.1.- Matrimonis: el dot i l'escreix.....	Pàg. 469
7.2.- Composició de la família. Relacions entre els seus	
membres. La dona i els fills.	Pàg. 488
7.3.- Els testaments.....	Pàg. 602
7.3.1.- Procedència de la documentació.....	Pàg. 605
7.3.2.- Estructura, anàlisi i estudi dels testaments	Pàg. 606
8.- LA PROJECCIÓ EXTERIOR	Pàg. 638
8.1.- Els camins	Pàg. 638
8.1.1.- Els grans eixos de comunicació	Pàg. 638
8.1.1.1.- Camí de Barcelona.....	Pàg. 638
8.1.1.2.- Camí a Cardona.....	Pàg. 639
8.1.1.3.- Camí a Ripoll	Pàg. 640
8.1.1.4.- Camí a Vic	Pàg. 641
8.1.2.- Els camins vers la comarca	Pàg. 641
8.1.2.1.- Camí a Vilosiu	Pàg. 641
8.1.2.2.- Camí a Gironella	Pàg. 641
8.1.2.3.- Camí a Pedret.....	Pàg. 642
8.1.2.4.- Camí a Avià	Pàg. 642
8.1.2.5.- Camí a Merolla	Pàg. 642

8.1.3.- Camins dels voltants de Berga	Pàg. 643
9.- LES ACTIVITATS ECONÒMIQUES.....	Pàg. 650
9.1.- Els molins	Pàg. 650
9.2.- La indústria tèxtil.....	Pàg. 657
9.3.- La pràctica econòmica (I): compravenda de productes, localització geogràfica.	Pàg. 664
9.4.- La pràctica econòmica (II): censals, violaris, prèstecs, comandes i societats	Pàg. 671
10.- CONCLUSIONS GENERALS.....	Pàg. 682

VOLUM II

APÈNDIX DOCUMENTAL

VOLUM III

APÈNDIX GRÀFIC

1.-INTRODUCCIÓ

1.1.- PRESENTACIÓ, METODOLOGIA I AGRAÏMENTS

La monografia que teniu a les mans té, com ja s'indica al títol i al subtítol, dos objectius. El primer, i més important, és l'estudi de la vila de Berga durant l'Edat Mitjana, en concret durant els segles XIV i XV, període que es coneix com la Baixa Edat Mitjana. En segon lloc, i com a objectiu més secundari, volem donar una mica de llum a la complexa família dels Berga, senyora de la vila del mateix nom.

La metodologia emprada per fer el nostre estudi ha estat el treball amb documentació inèdita de l'Arxiu de la Parròquia de Santa Eulàlia de Berga, completada amb altra documentació de diferents arxius que concretem a l'apartat que segueix. La manera de treballar aquesta informació ha estat, en primer lloc, fer-ne un buidatge sistemàtic per després ordenar i processar la informació per tal de poder arribar a conèixer com era la vida quotidiana a la Berga baixmedieval en els seus diferents aspectes.

Hem de dir que ha estat difícil trobar bibliografia concreta que ens ajudés al nostre estudi ja que la història de Berga és, en general, poc coneguda i treballada. Només hi ha una història completa de Berga escrita a finals del segle XIX amb totes les limitacions i condicionaments que això suposa. A partir de mitjans del segle XX els estudis sobre Berga i el Berguedà són més abundants, encara que no hi ha cap estudi complet sobre el tema. El present treball vol omplir un buit en aquesta història general de Berga que està per escriure.

La nostra monografia consta de 10 capítols o apartats. Al primer, a més de la introducció que esteu llegint, hi trobareu la relació de les fonts i de la bibliografia emprades.

Al segon capítol es fa un resum de la història de Berga i de la seva comarca des de la Prehistòria fins a l'Edat Mitjana amb l'objectiu de dotar el lector d'una visió general que l'ajudi a centrar el tema.

Al tercer capítol s'entra en l'estudi de la família dels Berga en una etapa cronològica que va des de finals del segle XII, moment en què compra el senyoriu de Berga als Peguera, fins a principis del segle XIV quan una descendent dels Berga el vendrà al rei Jaume II. Entremig veurem les relacions dels Berga amb altres famílies nobles de l'època com són els Saga, els Pallars i els Mataplana.

Al quart apartat emprenem ja l'estudi de la vila a la Baixa Edat Mitjana veient com era Berga i el seu entorn. Parlarem dels entorns de la vila, els camps, els conreus i

l'aspecte físic que tenia, del castell, les muralles, els portals, els carrers i les places, els edificis civils i religiosos importants, les cases, etc.

Al cinquè capítol els protagonistes seran els habitants de la vila des dels més importants, les autoritats civils i eclesiàstiques, fins als més humils, els esclaus, fent una especial remarca sobre el món dels oficis i a la seva organització.

Al sisè capítol s'estudia la vida quotidiana de la vila als segles XIV i XV analitzant, en primer lloc, els vestits, les joies i els perfums que feien servir els berguedans de l'època per, a continuació, veure quin era el parament de les seves llars, quins eren els instruments per a pesar i amidar, les eines i les armes que empraven, quins llibres llegien i, finalment, conèixer les principals característiques de les seves pràctiques religioses, les donacions, les confraries, els bacins, els pelegrinatges, etc.

Al setè apartat estudiarem els esdeveniments bàsics de la vida de l'home i la dona baixmedieval: el naixement, el matrimoni i la mort. Gràcies als capítols matrimonials i als testaments veurem com s'enfrontaven a aquests fets fonamentals, quines estratègies feien servir, quines eren les seves creences i costums, etc.

Els capítols vuitè i novè, els dedicarem a la història econòmica de la Berga baixmedieval. Al vuitè analitzarem les relacions de la vila amb l'exterior, els camins i les vies que la relacionaven amb altres pobles, viles i ciutats. Al novè veurem quines eren les pràctiques econòmiques que duïen a terme els berguedans dels segles XIV i XV així com també quines eren les seves activitats productives bàsiques, els molins i el tèxtil.

Finalment, al darrer capítol explicitarem les conclusions a què hem arribat després de l'anàlisi, la sistematització i l'estudi de la documentació emprada.

AGRAÏMENTS

Per acabar només voldria donar les gràcies a totes aquelles persones que des de diferents àmbits m'han ajudat en la realització del present treball, des de la meva família fins a un nombrós grup d'amics i coneguts, i d'una manera molt especial a quatre persones: a Mn. Xavier Claramunt (a.c.s.) que em va facilitar el treball a l'Arxiu de la Parròquia de Santa Eulàlia de Berga, a Joan Tuneu i Torres que ha corregit el text, a Isabel Casellas i Pla que m'ha ajudat en la part gràfica i, sobretot, al

Dr. Manuel Riu i Riu per la paciència que ha tingut i pels seus savis consells, ja que sense ambdues coses aquest treball no hauria arribat a bon terme.

1. 2.- FONTS.

La font documental bàsica que hem utilitzat per a realització del present treball és el fons de l'Arxiu de la Parròquia de Santa Eulàlia de Berga (en endavant APBerga). Aquest arxiu conserva una documentació inèdita que no ha estat ni catalogada, ni classificada, ni estudiada. És per això que vàrem creure que podia tenir un gran interès, com realment així ha estat.

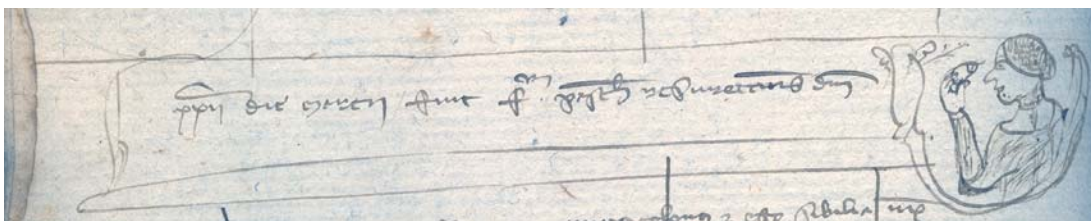
De tots els fons que integren l'arxiu esmentat hem estudiat detalladament els manuals de notari que s'hi conserven i que abasten una cronologia que va de finals del segle XIV a mitjan segle XV.

En concret són set manuals, les característiques dels quals resumim a continuació:

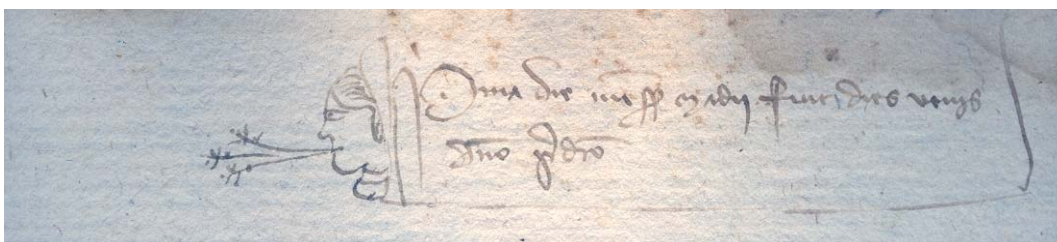
Llibre número 31. Notari Berenguer de Viladomat

Llibre amb fulls de paper. Les seves mides són 31 cm de llarg per 24 cm d'ample i 9 d'alt. Conté 346 pàgines. Cobertes de pergami en molt mal estat. A la coberta es pot llegir: “1383. En poder de Berenguer de Viladomat. Notari”.

Cal remarcar, en el foli 123v, el dibuix del que sembla una figura femenina sostenint quelcom en una mà i que reproduïm a continuació. Al seu costat es pot llegir: “XXII die marcii fuit festivitati Paschis Resurreccionis Domini”.

També, en el foli 168r, hi ha un altre dibuix d'una cara que sembla representar el vent. L'acompanya la inscripció: “Prima die mensis madii fuit dies venis anno predicto”. La seva reproducció és la que segueix.

Llibre número 196. Notari Joan dels Arnaus

De fet és el fragment d'un llibre. No té coberta i és un conjunt de 43 pàgines de paper, en relatiu bon estat. Les seves mides són 30 cm de llargada per 23 cm d'amplada i 1 cm de gruix. A la primera pàgina, bastant malmesa per la humitat, es pot llegir: "*Johannis dels Arnaus, presbiterii, notarii publici ville Berge, auctoritate venerabile Bernardus Oltzina, vicarii. Die XXVIII mensis decembris anno a nativitatis Domini millesimo CCCCXXVIII*".

Llibre número 206. Notari Joan dels Arnaus

Creiem que, juntament amb el llibre que hem enumerat 196 i que acabem de descriure, formava part d'un llibre més gruixut. En concret, el llibre 206 és la continuació del 196. És un conjunt de 42 pàgines de paper, igualment com l'anterior, en relatiu bon estat. No té coberta i en la primera pàgina es pot llegir un afegitó posterior a l'original que diu: "*Joan dels Arnaus, Notari*". Les seves mides són iguals a les del llibre anteriorment descrit, o sigui, 30 cm de llargada per 23 cm d'amplada i, en aquest cas, una mica menys d'1 cm de gruix.

Llibre número 34. Notari Joan dels Arnaus

Llibre amb fulls de paper i cobertes de pergamí. Les seves mides són 32 cm de llargada per 24 cm d'amplada i 3 cm de gruix. A la coberta del llibre, sobre les anotacions originals que són pràcticament il·legibles, s'hi ha afegit: "*Joan dels Arnaus. Notari. Anys 1429, 30, 31 y 34 barrejats*".

A la primera pàgina hi figura l'anotació: "*Anno a Nativitatis Domini Millesimo CCCC XXVIII*".

Cal remarcar el bon estat del llibre i la qualitat de la cal·ligrafia així com la d'algunes caplletres, sobretot de les primeres pàgines del llibre.

Llibre número 27. Notari Joan dels Arnaus

Llibre amb fulls de paper. Les seves mides són 31 cm de llargada per 23 cm d'amplada i 4 cm de gruix. Les cobertes són de pergamí però estan en molt males condicions i només es conserven fragmentàriament. Sobre aquestes cobertes de pergamí hi figura escrit, en una anotació posterior: "*Joan dels Arnaus. Notari. Anys 1421, 22 y 23 barrejats*". El llibre conté 146 pàgines, les primeres i les últimes molt menjades.

Llibre número 35 Notari Joan Aymar

Llibre amb fulls de paper i cobertes de pergamí. Les seves mides són 30 cm de llargada per 23 cm d'amplada i 2 cm de gruix. Conté 65 pàgines. A la coberta de pergamí hi ha una inscripció original il·legible i una altra de posterior on es pot llegir: "*Joan Aymar. 1437 y 1438*".

El pergamí que fa de coberta és un document de l'any 1407. A la primera pàgina del llibre es llegeix la inscripció: "*Liber Notularum Joannis Aymar, notary villa Berge*".

Llibre número 251. Notari Joan Aymar

Llibre amb fulls de paper. Les seves mides són 30 cm de llargada per 23 cm d'amplada i 3 cm de gruix. Conté 113 pàgines. Les cobertes són de pergamí i es troben en molt mal estat. Aquest pergamí és un testament de l'any 1400.

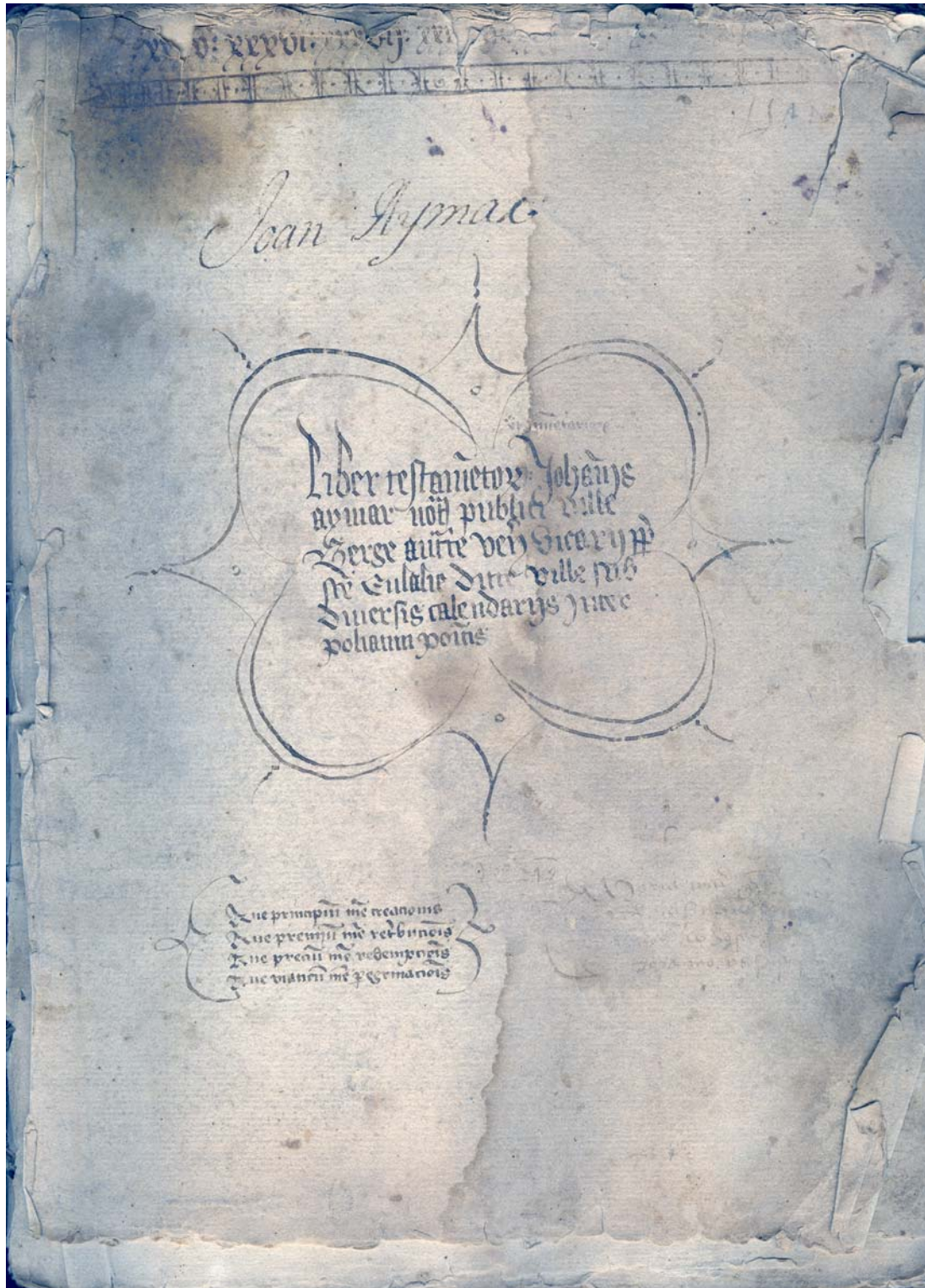
A les cobertes hi ha una inscripció il·legible i una anotació posterior amb les dates: "*1441 a 1455*".

En la primera pàgina del llibre, que reproduïm a continuació, hi figura aquesta anotació:

Liber testamentorum Johannis Aymar, notarii publici ville Berge, auctoritate venerabile vicarii perpetui sancte Eulalie dicte ville, sub diversis calendariis interpoliatim positus.

I, també:

*“Que principium mea creacionis
Que premium mea retribucionis
Que precium mea redempcionis
Que viaticum mea peregrinacionis”*

Del mateix arxiu també hem consultat, transcrit i estudiat alguns pergamins que, com la documentació notarial, també són inèdits.

A més de l'Arxiu de la Parròquia de Santa Eulàlia de Berga també hem consultat altres arxius com l'Arxiu Històric Comarcal de Berga, l'Arxiu de la Corona d'Aragó i l'Arxiu Històric dels Franciscans de Catalunya.

1.3.- BIBLIOGRAFIA.

ALSINA, Claudi; FELIU, Gaspar; MARQUET, Lluís: *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*. Editorial Curial. Barcelona, 1990.

AMAT i de CORTADA, Rafael d': *Calaix de sastre VIII. 1808-1810*. Curial Edicions Catalanes. Barcelona, 1996.

AMAT i de CORTADA, Rafael d': *Calaix de sastre IX. 1811-1812*. Curial Edicions Catalanes. Barcelona, 1999.

ARIÉS, Philippe : *El hombre ante la muerte*. Taunus Humanidades. Madrid, 1987.

ALTISENT, Agustí: *Història de Poblet*. Abadia de Poblet, 1974.

ARMENGOU i FELIU, Mn. Josep: *El Santuari de la mare de Déu de Queralt*. Editorial Montblanc. Granollers, 1971.

AURELL, Jaume: *Els mercaders catalans al quatre-cents*. Pagès Editors. Barcelona, 1996.

BARAUT, Cebrià: *Les actes de consagracions d'esglésies del bisbat d'Urgell (segles IX-XII)* dins "Urgel·lia", núm 1. La Seu d'Urgell, 1978.

BAROJA, Pío: *Humano Enigma*. Editorial Caro Raggio. Madrid, 1981.

BATLLE I GALLART, Carme: *Las bibliotecas de los ciudadanos de Barcelona en el siglo XV* dins "Livre et lecture en Espagne et en France sous l'Ancien Régime". Editions ADPF. Paris, 1981.

BATLLE I GALLART, Carme: *La Seu d'Urgell a la segona meitat del segle XIII, segons els testaments*, dins "Urgel·lia", III (1980), pàgs. 369-417.

BATLLE i GALLART, Carme: *La casa burgesa en la Barcelona del siglo XIII* dins "La societat barcelonina a la Baixa Edat Mitjana". Acta Mediaevalia. Annex 1. Facultat de Geografia i Història. Universitat de Barcelona. Barcelona 1983. Pàgs. 9-51.

BELTRAN DE HEREDIA, Julia: *Terminologia i ús dels atuells ceràmics de cuina a la Baixa Edat Mitjana* dins "Del rebost a la taula. Cuina i menjar a la Barcelona gòtica". Editorial Electa. Barcelona, 1994. Pàgs. 46-59.

BOLÒS, Jordi- NUET, Josep: *Els molins fariners*. Editorial Ketres. Col·lecció Ventall. Barcelona, 1983.

BOLÒS, Jordi: *Catalunya Medieval*. Editorial Pòrtic. Enciclopèdia Catalana. Barcelona, 2000.

- BRODMAN, James William: *L'Orde de la Mercè*. Quaderns Crema. Barcelona, 1990.
- CARRERAS, Jordi-DOMÈNECH, Ignasi: *El vidre de taula a Catalunya a l'època del Gòtic* dins “Del rebost a la taula. Cuina i menjar a la Barcelona gòtica”. Editorial Electa. Barcelona, 1994. Pàgs. 71-77.
- CARRÈRE, Claude: *La vie privée du marchand barcelonais dans la première moitié du XVe. siècle*. “Anuario de Estudios Medievales”, 3. Barcelona, 1966.
- CARRÈRE, Claude: *Barcelona 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi*. Editorial Curial. Barcelona, 1977.
- CASAS i NADAL, Montserrat: *Els habitants de Cardona i les seves activitats econòmiques al voltant de 1400* dins “Cardener”, número 2. Cardona, 1985. Pàgs. 125-143.
- CASTANY, Josep i altres: *El Berguedà: De la Prehistòria a l'Antiguitat*. Àmbit de Recerques del Berguedà. Berga, 1990.
- CERDÀ i MELLADO, Josep A: *La vaixel·la de pisa autòctona i la vaixel·la de pisa importada a la Barcelona dels segles XIV i XV* dins “Del rebost a la taula. Cuina i menjar a la Barcelona gòtica”. Editorial Electa. Barcelona, 1994. Pàgs. 59-63.
- CHIFFOLEAU, Jacques: *La comptabilité de l'au-delà. Les homes, la mort et la religion dans la région d'Avignon à la fin du Moyen Âge*. Roma, 1980.
- CLARAMUNT, Salvador: *La muerte en la Edad Media. El mundo urbano* dins “Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia”, número 7-8. Barcelona, 1987, pàgs. 205-218.
- COLL i ROSELL, Gaspar: *Les armes del “Llibre Verd” de la ciutat de Barcelona: un testimoni de la primera meitat del segle XIV* dins “Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia”, número 7-8. Barcelona 1987, pàgs. 459-493.
- CORTÉS ELÍA, Maria del Agua: *Inventari del Patrimoni Cultural d'Avià*. Diputació de Barcelona. Avià, 2002.
- EQUIP BROIDA: *Els atuells de terrissa a les llars barcelonines vers l'any 1400* dins “Ceràmica grisa i terrissa popular de la Catalunya Medieval”. Acta Mediaevalia. Annex 2. Departament d'Història Medieval. Universitat de Barcelona, 1984.
- FEIXAS i SANCHO, Josep Maria: *Aproximació a les muralles medievals de la vila de Santpedor* dins “La crisi de l'edat mitjana a la Catalunya central”. Miscel·lània

d'estudis bagencs, número 9. Manresa, 1994.

FERRO i POMÀ, Víctor: *Les constitucions i altres drets de Catalunya* dins "Documents jurídics de la Història de Catalunya". Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. Barcelona, 1991. Pàgs. 183-202.

GALERA I MONEGAL, Montserrat: *Berga vista pels viatgers del segle XVIII i pels excursionistes del XIX* dins "Revista Centre d'Estudis Berguedans", número 1. Actes de la XXIII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos 1979. Publicacions de l'Ajuntament de Berga. Berga, 1982. Pàgs. 183-194.

GARCIA SANZ, Arcadio: *Origen y fin del fuero de las pensiones censales a sueldo por libra* dins "Ausa", tomo IV. Vic, 1961.

GARCIA SANZ, Arcadio: *El censal* dins "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura". Tomo XXXVII. Castellón, 1961. Pàgs. 281-310.

GARCIA, Arcadi- MADURELL, Josep Maria: *Societats mercantils medievals de Barcelona*. Fundació Noguera. Col·lecció Textos i Documents. Barcelona, 1986.

GINEBRA, Rafael: *Esclavitud a Vic (1401-1405)* dins "Ausa", any XV, números 128-129. Patronat d'Estudis Osonencs. Vic, 1992.

GRANADO, Diego: *Les "últimes voluntats" a una comunitat rural* dins "L'Avenç", núm 78. Barcelona, 1985.

GREWE, Rudolf (a cura de): *Libre de Sent Soví*. Editorial Barcino. Barcelona, 1979.

HEERS, Jacques: *Esclavos y sirvientes en las sociedades mediterráneas durante la Edad Media*. Edicions Alfons el Magnànim. València, 1989.

HERNANDO, Josep: *Llibres i lectors a la Barcelona del segle XIV*. Fundació Noguera. Barcelona, 1995.

HUCH i GUIXER, Ramon: *Notes històriques de la ciutat de Berga*. Impremta Duran i Alsina. Barcelona, 1955.

IGLÉSIES, Josep: *Demografia històrica i actual del Berguedà* dins "Revista del centre d'Estudis Berguedans" número 1. Actes de la XXIII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos 1979. Publicacions de l'Ajuntament de Berga. Berga, 1982.

LÓPEZ i MIQUEL, Olga: *La urgència de la salvació: les misses "post-mortem"* dins "L'Avenç", núm 78. Barcelona, 1985.

MADURELL, J.M: *Manuscrits en català anteriors a la impremta (1321-1474). Contribució al seu estudi*. Associació Nacional de Bibliotecaris, Arxivers i Arqueòlegs. Barcelona, 1974.

MADURELL, J.M.- RUBIÓ, J: *Documentos para la historia de la imprenta y la*

librería en Barcelona (1474-1553). Gremio de Editores, de librereros y de maestros impresores. Barcelona, 1955.

MARANGES i PRAT, Isidra: *La indumentària civil catalana, segles XII-XV*. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona 1991.

MIRET I SANS, Joaquim: *Les cases de Templers i Hospitalers a Catalunya*. Barcelona. 1910.

MIRET i SANS, Joaquim: *Los vescomtes de Cerdanya, Conflent y Bergadà*. "Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", VIII. Barcelona, 1901.

MOLLAT, Michel: *Pobres, humildes y miserables en la Edad Media*. Fondo de Cultura Económica. Mèxic D.F, 1988.

MONTAGUT i ESTRAGUÉS, Tomàs de: *Els funcionaris i l'administració reial de Catalunya (segles XIII-XIV)* dins "La societat barcelonina a la baixa Edat Mitjana". Acta Mediaevalia. Annex 1. Facultat de Geografia i Història. Universitat de Barcelona, 1983. Pàgs. 137-150.

MOYA, Montserrat- ARMENGOL, M.Montserrat: *La consciència de la mort: la seguretat dels testaments* dins "L'Avenç", núm 78. Barcelona, 1985.

NOLASCO, Núria: *Els atuells de fusta i metall als segles XIV i XV. Notes per al seu estudi* dins "Del rebost a la taula. Cuina i menjar a la Barcelona gòtica". Editorial Electa. Barcelona, 1994. Pàgs. 67-71.

OLLICH CASTANYER, Imma: *Camp i ciutat a la Catalunya del segle XIII*. Eumo Editorial. Vic, 1988.

OSTOS, Pilar: *Génesis, tradición y formas del documento de los condes de Pallars (1288-1327)*. Tesi doctoral inédita dirigida pel Dr. Luis Nuñez Contreras. Universitat de Sevilla, febrer 1985.

PEDRALS, Xavier; SANTANDREU, M.Dolors; SERRA, Rosa: *La Baronia de Guardiola i el monestir de Sant Llorenç* dins "L'Erol", número 5. Àmbit de Recerques del Berguedà. Berga, 1983.

PLADEVALL i FONT, Antoni: *Sibil·la de Saga. Perfil biogràfic de la darrera amiga de Jaume I*. Impremta Subirana. Barcelona, 1973.

PUIG I FERRATÉ, Ignasi Maria: *La casa comtal de Pallars, senyora de Berga i de la Baronia de Mataplana als segles XIII-XIV* dins "Revista del Centre d'Estudis

Beguedans”, número 1. Actes de la XXIII Assemblea Intercomarcal d’Estudiosos, 1979. Publicacions de l’Ajuntament de Berga. Berga, 1982.

PUIG I FERRIOL, Lluís: *Capítols matrimonials* dins “Documents jurídics de la Història de Catalunya”. Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. Barcelona, 1991. Pàgs. 219-228.

RIQUER, Martí de: *Guillem de Berguedà*. 2 vols. Scriptorium Populeti 5. Abadia de Poblet, 1971.

RIQUER, Martí de: *L’arnès del cavaller. Armes i armadures catalanes medievals*. Edicions Ariel. Barcelona, 1968.

RIU I RIU, Manuel: *Santa Maria de Montbenet*. Edicions del Museu Municipal de Berga. Berga, 1966.

RIU I RIU, Manuel: *Sant Bartomeu de La Vall dan i Sant Pere de Madrona (1599-1936)* dins “Quaderns de l’Àmbit de Recerques del Berguedà”. Àmbit de Recerques del Berguedà. Berga, 1991. Pàgs. 11-24.

RIU I RIU, Manuel: *Alguns costums funeraris de l’Edat Mitjana a Catalunya* dins “Necròpolis i sepultures medievals de Catalunya”. Acta Mediaevalia, Annex 1 (1981-82), pàgs. 29-58.

RIU i RIU, Manuel: *La vila de Berga i els berguedans, a la darrerria del segle XIV* dins “Homenatge a la memòria del professor Dr. Emilio Saéz.”. Institució Milà i Fontanals. Universitat de Barcelona. Barcelona, 1989.

RUMBO i SOLER, Albert: *Dues refrències inèdites sobre el Corpus berguedà al segle XV* dins “L’Erol”, núm 67. Àmbit de Recerques del Berguedà. Berga, 2000.

SABATÉ i CURULL, Flocel: *El territori de la Catalunya Medieval. Percepció de l’espai i divisió territorial al llarg de l’Edat Mitjana*. Fundació Vives i Casajuana. Barcelona, 1997.

SANAHUJA, P : *El monestir de framenors de Berga*. Revista d’Estudis franciscans. Barcelona, 1931.

SANTANDREU i SOLER, M.Dolors: *Els privilegis reials de la vila de Berga (segles XIV i XV)*. Tesi de Llicenciatura. Universitat de Barcelona. Barcelona, 1995.

SAXER, Víctor: *Saint Vincent diacre et martyr. Culte et légendes avant l’An Mil*. Société des Bollandistes. Brussel·les, 2002.

SERRA i ROTÉS, Rosa: *El marc històric* dins “El Berguedà”. Col·lecció Catalunya Romànica, vol. XII. Editorial Enciclopèdia Catalana. Barcelona, 1985. Pàgs. 27-86.

SERRA i VILARÓ, Joan: *Baronies de Pinós i Mataplana*. 3 volums. Reproducció

- facsimil. Centre d'Estudis Baganesos. Bagà, 1989.
- SERRA i VILARÓ, Joan: *Història de Cardona. Els senyors de Cardona*. Vol. I Tarragona, 1966.
- TO, Lluís: *L'evolució dels ritus funeraris a Catalunya a través dels testaments (segle X-XII)*. Lambard, volum III. Barcelona, 1983-1985, pàgs. 74-96.
- TORRAS, Miquel: *El llibre i la lectura a Manresa als segles XIII i XIV* dins "El Butlletí". Amics de l'art romànic del Bages, número 137. Maig-juny 2005.
- TURULL i RUBINAT, Max: *La configuració jurídica del municipi baix-medieval. Règim municipal i fiscalitat a Cervera entre 1182-1430*. Fundació Noguera. Col·lecció Textos i Documents, número 24. Barcelona, 1990.
- VALDENEBRO MANRIQUE, Raquel: *Les muralles de Manresa en el segle XIV* dins "La crisi de l'edat mitjana a la Catalunya central". Miscel·lània d'estudis bagencs, número 9. Manresa, 1994.
- VERLINDEN, Charles: *L'esclavage dans l'Europe Médiévale*. Vol. I, Péninsule Ibérique. France. Edicions "De Tempel". Bruges, 1955.
- VILADÉS, Ramon: *Les muralles de Bagà al segle XIV*. Àmbit de Recerques del Berguedà. Berga, 1996.
- VILARDAGA i CANELLAS, Jacinto: *Historia de Berga y breves noticias de su comarca*. Barcelona, 1890.
- VILLARÓ, Albert: *La Pesta Negra a la Seu* dins "Urgel·lia", VIII (1987), pàgs. 271-293.
- VILLARÓ; Albert: *Noves dades sobre la Pesta Negra a la Seu (1348). Disposicions pietoses l'any de la pesta* dins "Urgel·lia", IX (1988-89), pàgs. 343-364.
- VINYOLES i VIDAL, Teresa-Maria: *La vida quotidiana a Barcelona vers 1400*. Fundació Salvador Vives Casajuana. Barcelona, 1985.
- VINYOLES i VIDAL, Teresa-Maria: *El rebost, la taula i la cuina dels frares barcelonins al 1400* dins "Alimentació i societat a la Catalunya Medieval". C.S.I.C. Barcelona, 1988.
- VOVELLE, Michel: *Sobre la mort* dins "L'Avenc", número 78. Barcelona, 1985.
- WEBSTER, Jill S.: *Els menorets. The franciscans in the realms of Aragon. From St. Francis to the Black Death*. Pontifical Institute of Mediaeval Studies. Studies and texts, 114. Toronto (Canadà), 1993.